

Regionalny kompleks bezpieczeństwa

w Azji Środkowej po 1991

MAREK MUSIOŁ

Wprowadzenie

Teoria regionalnego kompleksu bezpieczeństwa (TRKB) jest jedną z teorii bezpieczeństwa regionalnego. Odnosi się do trzech koncepcji: sekurytyzacji, sektorów bezpieczeństwa i regionalnych kompleksów bezpieczeństwa. Teoria w obecnym kształcie została rozwinięta przez Barry'ego Buzana i Ole Waevera w 2003 r. w pracy *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Nawiązując zatem do TRKB¹, w artykule koncentruję się na analizie regionalnego kompleksu bezpieczeństwa (RKB)², jego dynamice, procesach sekurytyzacji³, sektorach bezpieczeństwa⁴, istniejących zagrożeniach i interakcjach pomiędzy państwami w Azji Środkowej⁵. Celem niniejszego artykułu jest zbadanie sposobów sekurytyzacji problemów oraz wykazanie zagrożeń egzystencjalnych, które wpływają na dynamikę RKB w Azji Środkowej.

TRKB wnosi wkład w analizę problemów bezpieczeństwa postradzieckich państw Azji Środkowej. Region może być uznany za RKB z dwóch istotnych przyczyn. Po pierwsze, wspólne dziedzictwo pięciu państw regionu wraz z ich spójnym systemem geograficznym i kulturowym, przyczynia się do powstania niezależnego kompleksu. Azja Środkowa jako region stanowi też podstawę intensywności międzypaństwowych relacji bezpieczeństwa oraz tworzenia regionalnych wzorców. Te wzorce są kształtowane przez rozróżnienie pomiędzy jednostkami kompleksu, wzorcami wrogości i przyjaźni pomiędzy tymi jednostkami i w efekcie przez rozkład sił. Po drugie, Azja Środkowa może być uważana jako podłoże dla wzajemnego oddziaływania wewnętrznych i zewnętrznych czynników wynikających ze struktury, w ramach której państwa tworzą regionalne wzorce interakcji między sobą i zewnętrznymi potęgami. Zarówno dynamika współpracy, która zapobiega napięciom i stymuluje współpracę oraz dynamika konfliktu, która powiększa napięcia, kształtują strukturę regionalną, która jest wzajemnie tworzona

Musiot przez poszczególnych aktorów. To prowadzi do podstawowych założeń teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa.

Znaczenie dla Azji Środkowej jako RKB ma kwestia, czy sekurytyzacja jest wewnętrznie lub zewnętrznie narzucona? Buzan twierdzi, że „formatywna dynamika i struktura kompleksu bezpieczeństwa jest zwykle generowana przez jednostki w ramach tego kompleksu – przez ich postrzeganie bezpieczeństwa oraz interakcje pomiędzy jednostkami”⁶. To odzwierciedla aspekt celu ustanowionego w ramach TRKB, by sprzeciwić się zbyt ważnej roli przyznanej mocarstwom przez badaczy kosztem lokalnych czynników⁷. Buzan podkreśla jednak rolę mocarstw w sekurytyzacji i w identyfikacji czterech poziomów analizy: poziom wewnątrzpaństwowy, poziom stosunków międzypaństwowych, poziom relacji RKB z innymi regionami i wreszcie wpływ zewnętrznych mocarstw na RKB⁸. Powyższe poziomy istnieją wspólnie ze zmiennymi analizy: granica oddzielająca RKB od otoczenia geograficznego; anarchiczna struktura z wieloma autonomicznymi jednostkami; polaryzacja i podział władzy między jednostkami oraz społeczna konstrukcja stosunków między jednostkami. Te poziomy analizy i zmienne zostały wykorzystane w badaniu Azji Środkowej jako RKB.

Współzależność bezpieczeństwa między państwami Azji Środkowej jest intensywna, z powodu natury postrzeganych zagrożeń. W środkowoazjatyckiej narracji bezpieczeństwa dominują ponadnarodowe, nietradycyjne zagrożenia, takie jak woda i kwestie gospodarcze; ekstremizm⁹, korupcja i degradacja instytucji państwowych; *Nowa Wielka Gra*¹⁰, geopolityka, ropa, gaz i tranzyt surowców; narkotyki¹¹, w tym handel i ich przemysł; zagrożenia ekologiczne i naturalne. Zagrożenia te są mocno sekurytyzowanymi problemami przez regionalne reżimy w Azji Środkowej i innych aktorów. Dlatego zostały zestawione przeze mnie jako współzależne kompleksy. Ponadto, z uwagi na ponadnarodowy charakter tych kwestii mają one wpływ na region i wymagają także co najmniej regionalnej odpowiedzi. Z powodu faktu, że zagrożenia te występują jako obszerne ponadnarodowe sieci, na obszarze kilku państw, nie mogą być rozwiązane niezależnie od siebie w ramach RKB w Azji Środkowej¹².

Cechy, specyfika, struktura i dynamika RKB w Azji Środkowej

290   Podejście RKB podkreśla znaczenie poziomu regionalnego w analizie bezpieczeństwa, jednocześnie wykorzystując rów-

niez inne poziomy, takie jak globalny, międzyregionalny czy lokalny. Zanim przejdę do analizy sekurytyzowanych problemów w regionie, omówię cechy i strukturę RKB w Azji Środkowej oraz kierunki przyjętej analizy, gdyż to one decydują o obecnej dynamice bezpieczeństwa i ewolucji RKB. W wyniku przeprowadzonych badań w Kazachstanie i Rosji sformułowałem następujące cechy RKB¹³:

- spuścizna postradziecka (rozumienie bezpieczeństwa jako bezpieczeństwa reżimu, unitarny charakter państwa, wpływ zimnej wojny, postradzieckie sojusze obronne, pozimnowojenna transformacja państw i tranzycja polityczna, środkowoazjatyckie rozumienie koncepcji praw człowiek, brak tradycji demokracji i wolności politycznej, ochrona suwerenności);
- specyficzne formy ustrojów i fasadowość demokracji (demokracja w żadnym z krajów nie jest typu zachodniego);
- tranzycja władzy i autorytaryzm;
- problemy społeczne;
- wspólne postrzeganie regionalnej tożsamości poprzez etniczność, kulturę i historię;
- wspólna rodzina języków narodowych (z wyjątkiem tadżyckiego) i styl życia;
- islam i wzajemne korelacje z zagrożeniem terrorystycznym i ekstremizmem po 11 września 2001 r.;
- wytworzenie dualizmu lojalności: struktury rodowe i interesy nomenklatury politycznej i partyjnej, co utrudnia integrację społeczeństw środkowoazjatyckich¹⁴.

W celu opisu struktury RKB w Azji Środkowej i jego wyodrębnienia w środowisku międzynarodowym zgodnie z wymogami TRKB¹⁵, należy wziąć pod uwagę następujące komponenty:

1. Granicę RKB w Azji Środkowej, które odróżniają go od jego sąsiadów – geograficzna granica RKB jest wyznaczona na suwerennych granicach państw. Region graniczy z Rosją na północy, na wschodzie z Chinami, na południu z Bliskim Wschodem – Afganistanem i Iranem i od zachodu z Morzem Kaspijskim. RKB posiada restrykcyjnie chronione granice¹⁶.
2. Anarchiczną strukturę¹⁷ – w skład RKB wchodzi 5 autonomicznych aktorów (Kazachstan, Kirgizja, Turkmenistan, Tadżykistan i Uzbekistan). Należy jednak pamiętać, że region jako jednostka analizy ma wymiar polityczny, nie strukturalno-organizacyjny. Zatem często nie występują więzi strukturalne

- Musiot* i instytucjonalne pomiędzy samymi krajami regionu oraz tymi spoza regionu na wzór UE.
3. Biegunowość/polaryzację (układ jednostek i rozróżnienie pomiędzy nimi + rozkład siły), która pozwala na dystrybucję siły pomiędzy aktorami – w RKB występują dwa typy państw, silne pod względem potencjału terytorialnego, demograficznego, gospodarczego i militarnego, tj. Uzbekistan, Kazachstan i Turkmenistan oraz słabe (Kirgizja i Tadżykistan). Żaden z krajów RKB nie posiada wystarczających zdolności i atrybutów, aby skutecznie odłączyć się od pozostałych państw regionu z powodu występujących współzależności i silnych powiązań. Pozycja Kazachstanu w ramach RKB w Azji Środkowej stale rośnie¹⁸.
  4. Społeczną konstrukcję, w której zawierają się wzorce przyjaźni i wrogości między aktorami – dynamika bezpieczeństwa w RKB opiera się na rywalizacji między silnymi państwami (Kazachstan, Turkmenistan i Uzbekistan) i na różnicach pomiędzy silnymi a słabszymi państwami (Uzbekistan, Kazachstan, Turkmenistan a Tadżykistan i Kirgizja). Jest to determinowane wzorcami wrogości, które dotyczą podziału zasobów (surowce energetyczne i podział wody), kwestii etnicznych czy granicznych. Określenie RKB w Azji Środkowej pod względem wzorców przyjaźni i wrogości nie jest jednoznaczne i raczej stanowi połączenie formacji konfliktowej (zasoby naturalne i woda, spory etniczne) oraz reżimu bezpieczeństwa (układy i porozumienia dotyczące nierozprzestrzeniania broni masowego rażenia, terroryzmu, kwestii granicznych, wody, narkotyków).

Próby tworzenia różnych organizacji bezpieczeństwa kooperatywnego, w tym SOW i OUBZ, świadczą o tym, iż mimo obecnej wrogości, państwa regionu mają świadomość, iż ich obawy co do charakteru zagrożeń dla narodowego bezpieczeństwa są wspólne im wszystkim¹⁹.

Struktura RKB w Azji Środkowej

W ramach analizy konstrukcji zagrożeń w Azji Środkowej, zidentyfikowałem aktorów sekurytyzacji²⁰ (kto mówi o bezpieczeństwie), obiekty odniesienia (referencyjne) dla bezpieczeństwa (kto lub co ma być sekurytyzowane) i odbiorców (kto lub co zaakceptuje akt mowy, tym samym usankcjonuje łamanie zasad). Biorąc pod uwagę obecne trendy sekurytyzacji w Azji

Środkowej to proces ten koncentruje się na zagrożeniach nietradycyjnych i jest wypracowywany w ramach bilateralnych relacji i spotkań. Prezydent Turkmenistanu G. Berdimuhamedov zaznaczył, że „bezpieczeństwo polityczne i wojskowe nie może być trwałe bez zapewnienia bezpieczeństwa gospodarczego, energetycznego, żywnościowego, bez zapobiegania ryzykom, zagrożeniom środowiskowym i powodowanym przez człowieka oraz bez skutecznego zwalczania terroryzmu, handlu narkotykami i przestępczości zorganizowanej”²¹.

W ramach przeprowadzonej analizy struktury RKB w Azji Środkowej, wykazałem, że w stosunku do wyselekcjonowanych problemów występuje wspólne przekonanie co do konieczności podjęcia tych właśnie kwestii w dyskursie bezpieczeństwa. Analizowane kompleksy zagrożeń mają współzależny i egzystencjalny charakter dla obiektów odniesienia i aktorów sekurytyzujących przygotowujących określone akty mowy oraz podejmujących ruchy sekurytyzacyjne. Dlatego główni aktorzy sekurytyzujący decydują się na współpracę lub aktywność w kompleksach zagrożeń. Występujące różnice odnoszą się głównie do przyjętych kierunków i sposobów sekurytyzacji zagrożeń z punktu widzenia reżimów i ich partykularnych interesów w RKB oraz pozostałych aktorów uczestniczących w tym procesie. Charakterystykę struktury RKB zaprezentowałem w TABELI nr 1.

Elity polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (głowy państw, ministrowie, zwłaszcza ministerstw spraw zagranicznych, sektor obrony i bezpieczeństwa wewnętrznego, szefowie agencji wywiadowczych) nadal nie traktują problemu migracji (w regionie występują dwa typy migracji: po wojnie domowej w Tadżykistanie oraz pracownicza, która zdecydowanie przeważa) jako zagrożenia. Pracownicy migrują głównie z Tadżykistanu, Kirgizji (zwłaszcza z południa) i Uzbekistanu do Rosji i Kazachstanu²². Kryzys ekonomiczny z 2008 r. spowodował, że miliony migrantów straciło pracę²³. Należy pamiętać, że problem migracji może być skorelowany z ekstremizmem, gdyż radykalni islamiści, w tym zarówno Hizb ut-Tahrir i IRU, podejmują próby pozyskania do swoich struktur migrujących pracowników. Hizb ut-Tahrir odniosło sukces w Azji Środkowej, szczególnie w Uzbekistanie i Kirgizji. Czynniki te sprzyjają radykalizacji nastrojów i nastawienia²⁴.

Analiza sekurytyzacyjna problemów w Azji Środkowej

Analiza sekurytyzacyjna problemów w RKB w Azji Środkowej jest wynikiem badań przeprowadzonych w Kazachstanie i Rosji.

TABELA I. *Struktura RKB w Azji Środkowej*

Kompleks zagrożeń	Sekurytyzowany obiekt odniesienia w dyskursie bezpieczeństwa	Aktor sekurytyzujący ²⁵	Aktorzy funkcjonalni	Odbiorcy ²⁶	Akt mowy
woda i kwestie gospodarcze	żywność, nawadnianie pól uprawnych – bawełna, kwestie energii, gospodarka	państwa regionu, elity rządzące, w tym przywódcy państw, elity polit. i wojsk., klany, nomenklatura, organizacje i agendy rządowe, media państwowe, struktury międzyrządowe (ONZ, UNDP)	organizacje pozarządowe, organizacje regionalne i międzyregionalne, aktorzy globalni (państwa i organizacje międzynarod.)	państwa regionu, społeczeństwa regionu, instytucje i jednostki sektora państwowego, w tym sektora bezpieczeństwa (np. Komitet Bezpieczeństwa Narodowego (KNB), społeczność międzynarodynarodowa	oświadczenia, deklaracje, wypowiedzi polityków, w tym przywódców państw regionu, opublikowane prace przywódców w regionie (N. Nazarabajew, I. Karimow), porozumienia, umowy, układy, protokoły, statuty i porozumienia powołujące do życia organizacje sekurytyzujące zagrożenia w regionie (np. CARICC, SOW)
ekstremizm, korupcja i degradacja instytucji państwowych	bezpieczeństwo reżimów w regionie, systemu, władzy, integralność terytorialna, prawa i wolności (m.in. wolność wyznania i prawa polit.), rządy prawa	państwa regionu, elity rządzące, w tym przywódcy państw, elity polit. i wojsk., nomenklatura, klany, organizacje i agendy rządowe, media państwowe, siły opozycyjne i ekstremistyczne, grupy bojowników, milicje, organizacje międzyrządowe (WNP, SOW, OUBZ)	organizacje pozarządowe, organizacje regionalne i międzyregionalne, aktorzy globalni (państwa i organizacje międzynarodowe)		
Nowa Wielka Gra, geopolityka, ropa, gaz i tranzyt surowców	rozwój gospodarczy, suwerenność, niepodległość, interes narodowy, narodowa ideologia, tożsamości narodowe, wpływy	państwa regionu, elity rządzące, w tym przywódcy państw, elity polit. i wojsk., klany, organizacje i agendy rządowe, media państwowe, aktorzy zewnętrzni, w tym państwa i organizacje międzynarodynar. (m.in. Rosja, Chiny, USA, Indie, Turcja, Iran, UE)	organizacje pozarządowe, organizacje regionalne i międzyregionalne, organizacje międzynarodynar., korporacje (np. Exxon, Shell, Gazprom, LUKoil, CNPC, Total, Chevron)		
narkotyki, w tym handel i ich przemysł	stabilność i rozwój państwa, zdrowie ludzkie / obywateli, bezpieczeństwo społeczeństw w regionie, stabilność gosp. i społ.	państwa regionu, elity rządzące, przywódcy państw, elity polit. i wojsk., klany, organizacje i agendy rządowe, media państwowe, organizacje międzynarodynar. (CARICC, UNODC), grupy przestępcze	organizacje pozarządowe, organizacje regionalne i międzyregionalne, aktorzy globalni (państwa i organizacje międzynarodynar.)		
zagrożenia ekologiczne i naturalne	zdrowie i życie obywateli, zrównoważony rozwój, gospodarka	państwa regionu, elity rządzące, w tym przywódcy państw, elity polit. i wojsk., klany, organizacje i agendy rządowe, media państwowe, organizacje międzyrządowe (IFAS, CAREC, UNEP)	organizacje pozarządowe, organizacje regionalne i międzyregionalne (JICA), aktorzy globalni (państwa)		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w Kazachstanie i Rosji w 2013 roku.

Polega na omówieniu współzależnych kompleksów bezpieczeństwa, do których zaliczyłem:

*Regionalny
kompleks
bezpieczeństwa....*

1. Wodę i kwestie gospodarcze,
2. Ekstremizm, korupcję i degradację instytucji państwowych,
3. Nową Wielką Grę, geopolitykę, ropę, gaz i tranzyt surowców,
4. Narkotyki, w tym handel i ich przemysł,
5. Zagrożenia ekologiczne i naturalne.

Wszystkie z powyższych sekurytyzowanych zagrożeń wpisują się koncepcję sektorów bezpieczeństwa Buzana i Weavera. Problemy bezpieczeństwa przypisałem do następujących sektorów: militarnego / państwowego (2), politycznego (3), społecznego (4), ekonomicznego (1) i ochrony środowiska naturalnego (5). Należy jednak pamiętać, że wszystkie kompleksy są współzależne i każdy z nich posiada elementy poszczególnych pięciu sektorów. W procesie sekurytyzacji problemów odbiorcy tolerują naruszenia porządku i zasad w wymienionych sektorach przez władze państw Azji Środkowej, gdyż jest to motywowane i argumentowane zagrożeniem egzystencjalnym.

Analiza strukturalna koncentruje się na omówieniu poziomów regionalnego kompleksu bezpieczeństwa w Azji Środkowej i ich udziale w procesie sekurytyzacji zgodnie z wymogami TRKB. Na podstawie zgromadzonego materiału badawczego wykazałem, że na poziomie wewnątrzpaństwowym występuje niewystarczająca infrastruktura bezpieczeństwa²⁷, aby w pełni skutecznie zwalczać wyszczególnione problemy bezpieczeństwa²⁸. Przykładem jest kompleks zagrożeń związany z handlem narkotykami. Transformujące się gospodarki państw regionu z powodu społecznych i gospodarczych problemów nie mogą skutecznie kontrolować handlu i przemysłu narkotyków, ludzi i broni, które stanowią podstawę działalności międzynarodowej przestępczości zorganizowanej²⁹. Korupcja i nepotyzm w strukturach administracyjnych także nie służy efektywności w podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa i ścisłej kontroli narkotyków³⁰. Co ważne, grupy opozycyjne, a nawet ekstremistyczne właśnie korupcję i degradację instytucji państwowych (formułując akt mowy) wykorzystują jako broń propagandowo-populistyczną do walki z establishmentem rządzącym w krajach regionu, wskazując je jako przyczyny ubóstwa społeczeństwa i słabości państw. Kompleksy zagrożeń w postaci kwestii gospodarczo-energetycznych i ekspansywnego wykorzystania zasobów wody na potrzeby rolnictwa i przemysłu destabilizują

Musiot sytuację i mają negatywne skutki dla środowiska naturalnego w regionie, będąc też wyzwaniem dla państw Azji Środkowej. Rywalizacja o wodę, surowce (ropę, gaz) i kanały transportu zasobów w ramach globalnej Nowej Wielkiej Gry antagonizuje aktorów regionalnych i międzynarodowych, zmuszając państwa Azji Środkowej (w obronie dopiero co uzyskanej suwerenności) do prowadzenia wielowektorowej polityki zewnętrznej wobec potęg globalnych. Jest oczywiste, że wyszczególnione w ramach badań zagrożenia mają charakter współzależny i zatem nie mogą być rozpatrywane niezależnie od innych państw w ramach RKB w Azji Środkowej.

W odniesieniu zatem do stosunków międzypaństwowych ponadnarodowe zagrożenia wymagają międzypaństwowych odpowiedzi, gdyż na przykład handel narkotykami coraz częściej odbywa się w ramach ponadnarodowych sieci ekstremistycznych i islamistycznych³¹. Zdaniem ministra spraw zagranicznych Uzbekistanu³² S. S. Safoeva, „badacze i eksperci wiedzą, że Azja Środkowa stała się centrum międzynarodowego terroryzmu, ekstremizmu religijnego i przemytu narkotyków”³³.

Na międzyregionalnym i ponadregionalnym poziomie analizy, właśnie także ekstremizm i handel narkotykami jest powiązany z zewnętrznym aktorem (izolatorem) – Afganistanem, ponieważ większość substancji odurzających i destabilizacja pochodzą z tego państwa³⁴. W związku z tym ekstremizm i narkotyki są w tym kontekście problemem regionalnym, który jest zewnętrznie narzucony przez aktora spoza regionu.

Wreszcie czynnikiem, który rzutuje na analizę sekurytyzacyjną w Azji Środkowej oraz dowodem na dominującą tendencję odśrodkową w środkowoazjatyckim RKB jest znaczenie państw, oraz rządzących reżimów w procesie sekurytyzacji. Należy podkreślić, że sekurytyzacja problemów w Azji Środkowej jest niemal wyłącznie legitymizowana i zatwierdzana przez elity rządzące w regionie³⁵.

Środkowoazjatyckie zagrożenia a procesy sekurytyzacji

Zasoby wody i kwestie gospodarcze są sekurytyzowane w ściśle określony sposób. Woda dla Kazachstanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu jest utożsamiana z rozwojem rolnictwa, w tym z nawadnianiem pól uprawnych – bawełny i ryżu oraz z żywnością, dla Kirgizji i Tadżykistanu zaś to głównie kwestia energii. Kazachstan, Uzbekistan i Turkmenistan potrzebują wody w sezonie letnim do nawadniania (irygacji) pól uprawnych,

w tym czasie zaś Kirgizja i Tadżykistan magazynują ją w zbiornikach retencyjnych, by wykorzystać zimą do ogrzewania gospodarstw domowych oraz przygotowują zapasy wodne na eksport.

W odniesieniu do ekstremizmu, korupcji i degradacji instytucji państwowych, przedmiotem analizy jest udział w procesach sekurytyzacji dwóch zantagonizowanych stron: rządowej oraz opozycyjnej, często określanej mianem ekstremistycznej, separatystycznej czy nawet terrorystycznej. Ponadto w tym kontekście można spotkać także podział na siły rządowe bądź obrońców świeckiego charakteru państw Azji Środkowej i na islamistów lub wahabistów (np. w Tadżykistanie). Elity rządzące państwami regionu określają wszystkie problemy bezpieczeństwa, które zagrażają istniejącym reżimom władzy jako akty ekstremizmu czy terroryzmu. Stąd gwałtowne zmiany gospodarcze, ograniczenia w kwestiach kulturalnych, ograniczenia praw człowieka czy wolności, reformy, większa kontrola nad obywatelami, wizy wyjazdowe oraz nadzwyczajne środki bezpieczeństwa wobec zamachów czy aktów terroru wynikają ze świadomej polityki państw regionu. Dla rządzących w regionie ekstremizm jest naturalnie powiązany z terroryzmem i odwrotnie. Z kolei opozycja czy też ekstremiści w procesach sekurytyzacji zarzucają władzy nadużycia i polityczną alienację, ograniczanie swobód, wolności i praw człowieka, brak możliwości współudziału społeczno-obywatelskiego w sprawowaniu władzy w państwach regionu oraz wzrost ubóstwa, bezrobocie i pogłębianie dysproporcji pomiędzy bogatymi a biednymi. Kluczowym populistycznym narzędziem sekurytyzacji tego problemu po stronie ekstremistów jest walka z korupcją i zarzut wobec rządzących, że instytucje państwowe ulegają nepotyzmowi i stopniowej degradacji. Opozycja odwołuje się także do tradycji, islamskiego tradycjonalizmu zarzucając elitom rządzącym w regionie sekularyzację i odejście od zasad i wartości islamu.

Kompleks zagrożeń: Nowa Wielka Gra, geopolityka, ropa, gaz i tranzyt surowców jest sekurytyzowany w ramach polityk zagranicznych państw regionu. W TABELI nr 2 zostały zaprezentowane zróżnicowane podejścia geopolityczne i próby definiowania regionu przez aktorów oraz ich interesy. I tak na przykład przywódcy Azji Środkowej doszli do wniosku, że USA chciały wykorzystać niestabilność w Afganistanie, by uzasadnić dalszą obecność NATO w Azji Środkowej, w celu rozszerzenia swojej działalności poza obszarem euroatlantyckim – być może nawet przygotować przyczółek do ataku na Iran w przyszłości³⁶. Dziś, przywódcy wszystkich 5 państw regionu prowadzą grę

Musiota wielowektorową z udziałem m.in. USA, Rosji, Chin³⁷, Turcji i Iranu celem maksymalizowania korzyści strategicznych dla własnych krajów, proces demokratyzacji został zaś zepchnięty na drugi plan³⁸. Dla państw Azji Środkowej obiektem odniesienia w procesach sekurytyzacji tego kompleksu jest przede wszystkim ochrona suwerenności³⁹ i niezależności nowych republik. Nawet w kontekście zasobów naturalnych sytuacja jest bardzo wrażliwa, gdyż „przez długie lata kraje te nie mogły dysponować własnymi bogactwami energetycznymi. Ich producenci byli zakładnikami rosyjskich koncernów naftowych, w których rękach znajdowały się linie przesyłowe: Rosja kupowała ropę i gaz ziemny znacznie poniżej cen światowych, dyktując producentom wysokie opłaty za przesył energii. Dzisiaj kraje Azji Środkowej zainteresowane są budową alternatywnych dróg przesyłowych, a w realizacji tego zamysłu pomagają im Chiny⁴⁰, Turcja, Iran i konsorcja zachodnie”⁴¹. Stąd kraje regionu starają się równoważyć interesy zewnętrznych podmiotów tak, aby w żadnym stopniu nie zagrażały dopiero co odzyskanej niepodległości i potencjałowi gospodarczemu. W konsekwencji kraje te nie zawierają stałych sojuszy z innymi aktorami⁴².

Do obiektów odniesienia w zakresie sekurytyzacji narkotyków, który ma silne społeczne reperkusje, należy m.in. stabilność i rozwój państw, zdrowie ludzkie, bezpieczeństwo społeczeństw oraz stabilność gospodarcza i społeczna w Azji Środkowej. Aktorzy sekurytyzujący to przede wszystkim kraje Azji Środkowej, państwa spoza regionu (Rosja, Chiny, Indie) i organizacje międzynarodowe (ONZ, UNODC, CARICC, OBWE, EBOiR). Organizacje międzynarodowe skupiają się na bezpieczeństwie państw i zdrowiu obywateli, kraje zaś Azji Środkowej na bezpieczeństwie państw/reżimów i długoterminowym rozwoju oraz wyeliminowaniu procesu prania brudnych pieniędzy pochodzących z handlu narkotykami. Obywatele państw regionu utożsamiają ten problem z mafiami narkotykowymi, przestępczością zorganizowaną, zdrowiem, problemami społecznymi (narkomania) dla młodzieży i bezrobotnych.

W kwestii sekurytyzacji kwestii ekologicznych i naturalnych należy wziąć pod uwagę fakt, że nadzwyczajne środki powinny być przedsięwzięte celem ochrony zdrowia i życia obywateli oraz zrównoważonego rozwoju państw regionu. Działania te mają nie dopuścić do dewastacji środowiska naturalnego. Państwa regionu i podmioty spoza regionu (ONZ, Bank Światowy, WWF, JICA, OBWE, UE) w procesach sekurytyzacji koncentrują się na następujących kwestiach, takich jak dewa-

TABELA 2. *Podjęcia geopolityczne aktorów międzynarodowych wobec Azji Środkowej*

Regionalny kompleks bezpieczeństwa....

Aktor	Definicja regionu	Podjęcie geopolityczne
Chiny	Kirgizja, Kazachstan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Autonomiczny Region Ujgurski, Mongolia, Afganistan	SOW + więzi gospodarczo-handlowe
Rosja	Kirgizja, Kazachstan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan	WNP + Przestrzeń Euroazjatycka (unia gospodarcza, unia celna) + OUBZ
UE i Europa	Kirgizja, Kazachstan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan	Nowa Polityka Sąsiedztwa + Instrument Inwestycyjny dla Azji Środkowej + Specjalny Przedstawiciel UE w Azji Środkowej + Strategia Nowego Partnerstwa z Azją Środkową.
USA, NATO	Kirgizja, Kazachstan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Afganistan	<i>Nowy Jedwabny Szlak</i> , ang. New Silk Road (ropa i gaz) + Afganistan (zbliżenie Azji Środkowej do Afganistanu) + współpraca w dziedzinie bezpieczeństwa + relacje polityczne i militarne lub Greater Central Asia (Azja Środkowa, Południowy Kaukaz, Azja Południowa)
Iran	Kirgizja, Kazachstan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Bliski Wschód	ECO
Turcja	Kirgizja, Kazachstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Autonomiczny Region Ujgurski, Bliski Wschód	TURKPA
Indie	Kirgizja, Kazachstan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Afganistan, Pakistan	ECO
Pakistan	Kirgizja, Kazachstan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Afganistan, Pakistan	Umowy bilateralne + instytucje międzynarodowe (CICA, CAREC, CARICC)

Źródło: Badania własne, Kazachstan, Rosja, 2013.

Musiot stacja terenu i kwestia Morza Aralskiego, rola gospodarki ekspansywnej, trzęsienia ziemi i powodzie oraz odpady pouranowe i ponuklearne. Większość głównych zagadnień środowiskowych w Azji Środkowej jest powiązanych z alokacją, wykorzystaniem i ochroną jakości zasobów wodnych. Zdecydowana większość obecnych zagrożeń i wyzwań dla środowiska naturalnego w regionie jest spuścizną okresu dominacji sowieckiej (zanieczyszczenie powietrza, powierzchni, erozja gleb, syndrom Morza Aralskiego), co spowodowane było m.in. rozwojem przemysłu, w tym wydobywczego. Zdaniem J. Koletzer'a – zastępcy dyrektora Centrum OBWE w Astanie, kwestie środowiskowe poza terroryzmem, ekstremizmem, przemytem narkotyków i ludźmi są jednymi z najważniejszych sekurytyzowanych problemów w regionie⁴³.

Podsumowanie

Przedmiotem artykułu była analiza i przedstawienie zagrożeń, które stanowią przedmiot dyskursu w procesach sekurytyzacji i decydują o dynamice RKB w Azji Środkowej z uwagi na współzależny charakter problemów i zintegrowanego obszaru bezpieczeństwa. W tym celu wykorzystałem TRKB jako podstawę metodologii.

Zgodnie z TRKB państwa Azji Środkowej odgrywają aktywną rolę w procesie sekurytyzacji akceptując nowe zagrożenia. Przykładowo działania państw regionu, jak i SOW dotyczące sekurytyzacji terroryzmu, ekstremizmu i separatyizmu pokazują, że prawdziwe debaty i dyskusje nie toczyły się w sposób typowy dla systemów liberalno-demokratycznych⁴⁴. Zatem proces ten był znacznie uproszczony. To jest argument, który udowadnia, że w Azji Środkowej „sekurytyzacja jest łatwiejsza do osiągnięcia niż na Zachodzie”⁴⁵. Niewątpliwie przedmiot badań tj. RKB w Azji Środkowej po 1991 r. wpisuje się w debaty nad wzmocnieniem teorii sekurytyzacji oraz w rozważania nad jej konceptualnym zastosowaniem i nad analizą RKB w systemach niedemokratycznych.

Badania terenowe i wywiady z ponad 20 ekspertami oraz kwerendy w ośrodkach badawczych z Azji Środkowej, Rosji i Wielkiej Brytanii oraz Polski dały podstawę do stwierdzenia, że do sekurytyzowanych problemów, które stanowią o RKB w Azji Środkowej należy pięć kompleksów zagrożeń, które są wzajemnie powiązane i w pełni legitymizowane przez poszczególne reżimy w regionie. Sposoby sekurytyzacji są współzależne i powiązane. Dotyczy to wielu analizowanych przeze mnie proble-

mów, w szczególności ekstremizmu, radykalizmu islamskiego, terrororyzmu, handlu narkotykami, zagrożeń ponuklearnych czy przestępczości zorganizowanej. Stąd na przykład Kotlina Fergaska była przedstawiana w aktach mowy przez wpływowych aktorów sekurytyzujących zarówno w kontekście fundamentalizmu islamskiego, terroryzmu międzynarodowego, przemytu narkotyków oraz sporów etnicznych i granicznych.

Przeanalizowany materiał badawczy pokazał, że współczesna dynamika kompleksu bezpieczeństwa i procesów sekurytyzacji w regionie determinowana jest środkowoazjatycką retoryką (jako podstawą formułowanych aktów mowy) i rozkładem siły w regionie. Specyfika tej retoryki polega na możliwie częstym stosowaniu argumentu zagrożenia ekstremistycznego i terrorystycznego dla zapewnienia bezpieczeństwa w Azji Środkowej – bezpieczeństwa rozumianego jako bezpieczeństwo reżimu. Taki właśnie dyskurs bezpieczeństwa pozwala elitom rządzącym jako aktorom sekurytyzującym nie tylko na uzasadnienie egzystencjalnego charakteru zagrożonego obiektu odniesienia, lecz także, gdy uznają to za konieczne – na użycie siły i jednocześnie łamanie porządku publicznego.

Kraje regionu starają się wzmacniać nacjonalizmy i jednocześnie rozwijać regionalne więzi w ramach procesów sekurytyzacji problemów⁴⁶. Niemniej jednak występują także różnice wynikające ze wzorców wrogości (podziały etniczne, kwestie graniczne) oraz niechęci i obaw wobec powstających nowych regionalnych projektów i struktur. I tak Turkmenistan jest poza układami na rzecz unii gospodarczej w ramach WNP. Uzbekistan, jak i Kazachstan są również mniej zainteresowane większą integracją (zwłaszcza polityczną) z Rosją. Zatrzymując uwagę na Kazachstanie, po wnikliwej analizie i obserwacji sytuacji w regionie mogą stwierdzić, że wyrasta on na lidera RKB oraz procesów regionalizacji w Azji Środkowej, często pełniąc regionalne przywództwo pod względem politycznym, gospodarczym i społecznym oraz instytucjonalnotwórczym.

Wyzwaniem dla RKB w Azji Środkowej w ciągu najbliższej dekady będzie sukcesja władzy oraz przyszłość i stabilizacja w regionie. W tej sprawie pojawia się wiele pytań o to, jakie będzie przywództwo w regionie. Sytuacja ta dotyczy najbardziej aktywnych i wpływowych państw regionu – Kazachstanu i Uzbekistanu. RKB w Azji Środkowej z obecnej wielobiegunowej struktury bezpieczeństwa niewykluczone, że przeobrazi się w układ dwubiegunowy (Kazachstan i Uzbekistan) czy nawet jednobiegunowy (dominacja Kazachstanu). Polaryzacja

Musiota w RKB w Azji Środkowej będzie pod wpływem najbliższej sukcesji władzy w regionie. W odniesieniu do stabilizacji w regionie uwaga koncentruje się na Tadżykistanie i Kirgizji. Zdaniem wielu ekspertów, Tadżykistan będzie borykał się z problemami jako kraj graniczący z Afganistanem⁴⁷. Destabilizacja wewnętrzna Kirgistanu może rozprzestrzenić się na sąsiednie kraje Azji Centralnej. Z kolei Turkmenistan pozostanie krajem zamkniętym, gdyż jest najbardziej izolującym się i niedemokratycznym państwem, a najbliższa perspektywa nie niesie z sobą wizji zmian względem przeszłości tego kraju⁴⁸.

Analizując politykę aktorów globalnych wobec regionu, można przewidywać nasilenie się rywalizacji strategicznej Rosji i Chin, z powodu braku amerykańskiego katalizatora po wycofaniu kontyngentów z Afganistanu. Rosja podejmie próby odbudowy militarnej pozycji w Azji Środkowej, dążąc do przywrócenia rosyjskich kontyngentów wojskowych przy granicy tadżycko-afgańskiej oraz do ponownego włączenia państw regionu do architektury bezpieczeństwa strefy postradzieckiej. Na co Duszanbe nie wyraża zgody. W interesie Rosji jest obecna sytuacja w Kotlinie Fergańskiej i spory graniczne pomiędzy krajami regionu, co stworzyłyby warunki do powrotu rosyjskich kontyngentów.

Biorąc pod uwagę poziomy analizy zgodne z koncepcją RKB, na pierwszy plan wysuwa się dominujący charakter poziomu państwowego oraz rola reżimów i przywódców państw regionu (tendencji odśrodkowych w procesach sekurytyzacji i bilateralnego podejścia państw do RKB i regionalizmu). Polityka narodowa każdego z krajów regionu stanowi podstawę budowanych środkowoazjatyckich tożsamości. Należy także zauważyć zróżnicowany charakter wpływu pozostałych poziomów (regionalnego, międzyregionalnego i globalnego)⁴⁹. I tak jak już sygnalizowałem powyżej, nie wszystkie kraje podobnie postrzegają zagrożenia, co wynika z ich lokalizacji i zakresu oddziaływania (handel narkotykami). Niektóre państwa Azji Środkowej są sceptyczne wobec projektów procesu regionalizacji.

Na poziomie międzyregionalnym widoczny jest udział instytucji wyspecjalizowanych, w tym CARICC, CAREC, ADB czy CICA. Natomiast na styku poziomu międzyregionalnego i globalnego znacząca jest pozycja WNP i w szczególności SOW w sekurytyzacji takich zagrożeń jak ekstremizm czy terroryzm. Kraje regionu w ramach WNP obawiają się politycznej dominacji Rosji, w ramach zaś SOW – zbyt silnego politycznego, jak i gospodarczego oddziaływania Chin. Powodowane jest to stra-

chem przed utratą dopiero co odzyskanej suwerenności. Poziom globalny to aktywność aktorów państwowych (Rosja, Chiny, USA) oraz organizacji międzynarodowych (kwestie społeczne, prawne i środowiskowe – ONZ, IBRD, OBWE, UE; bezpieczeństwo regionalne i współpraca wojskowa – NATO). Jednak i tu należy zaznaczyć, że stopień aktywności jest także zróżnicowany. Chiny aktywne są na polu walki z ekstremizmem, terroryzmem i fundamentalizmem islamskim (separatyzm ujgurski) i w mniejszym stopniu na płaszczyźnie zarządzania zasobami wodnymi w Azji Środkowej. Rosyjskie zainteresowania skupiają się niemal na wszystkich kompleksach zagrożeń, w tym głównie na wyeliminowaniu zagrożeń terrorystycznych, kwestiach gospodarczych, energetycznych, handlu narkotykami oraz na podziale zasobów wodnych i syndromie Morza Aralskiego. Z kolei dla USA, aktywność RKB w Azji Środkowej tożsama jest z zaangażowaniem w walkę z terroryzmem międzynarodowym, z obecnością w Afganistanie (współpraca wojskowa i bazy wojskowe w Azji Środkowej), eliminacją odpadów ponuklearnych oraz inwestycjami w Azji Środkowej, w tym w sektorze paliwowym i gazowym.

Przeprowadzone badania udowodniły, że obecnie RKB w Azji Środkowej jest samodzielnym i odrębnym, lecz także złożonym RKB w fazie ciągłej tranzycji politycznej, gospodarczej i społecznej. Jest strukturą bezpieczeństwa rozwijającą się w stronę modelu niedemokratycznego i autorytarnego, wpisującą się w politykę globalną aktorów międzynarodowych jako element ich podejść geopolitycznych w ramach *Nowej Wielkiej Gry*.

Pokazałem także zasadnicze różnice w stosunku do prezentowanej przez Wævera koncepcji włączającej Azję Środkową do RKB w przestrzeni postsowieckiej z dominacją Rosji. Nie uwzględniono wówczas rosnącego zaangażowania militarnego USA, aktywności gospodarczo-politycznej Chin i zmieniającej się pozycji Rosji w relacjach z krajami regionu oraz znaczenia polityki realizowanej przez same kraje RKB wobec aktorów globalnych. Afganistan z kolei w dalszym ciągu pełni funkcję izolatora, destabilizacja polityczna i gospodarcza zaś uniemożliwia włączenie go do RKB w Azji Środkowej. W odróżnieniu także od koncepcji Buzana i Wævera z 2003 r., w obecnej analizie RKB istotne są relacje z Azją Wschodnią (Chiny, Korea Południowa, Japonia, ASEAN), Azją Południową (Indie, Pakistan), Bliskim Wschodem (Iran, Turcja), Europą (UE).

Ponadto należy przyjąć, że strategicznymi interesami krajów RKB w Azji Środkowej będzie nadal niepodległość i suweren-

Musiot ność oraz współpraca regionalna. Jednak nie można wykluczyć (z uwagi na faktycznie prowadzoną wielowektorową politykę zewnętrzną przez kraje RKB) możliwej reintegracji na linii Azja Środkowa-Rosja lub przyjęcia prozachodniego wektora umacniającego suwerenność, demokratyzację i zasady gospodarki rynkowej.

Badania współczesnej dynamiki i specyfiki RKB wykazały, że Azja Środkowa spełnia wszystkie niezbędne kryteria TRKB. Mam nadzieję także, że w drodze analizy bezpieczeństwa Azji Środkowej wykazałem, że TRKB jest cennym narzędziem w opisywaniu dynamiki bezpieczeństwa regionalnego.

PRZYPISY

1. B. Buzan, O. Waever, *Regions and Powers. The Structure of International Security*, Cambridge Studies in International Relations, Cambridge University Press, Cambridge 2003.
2. RKB stanowi „zespół jednostek, gdzie procesy sekurytyzacji, de-sekurytyzacji albo oba są tak ze sobą powiązane, że ich problemy związane z bezpieczeństwem nie mogą być rozwiązane bez wzajemnych interakcji”. B. Buzan, O. Waever, *Regions and Powers. The Structure of International Security*, Cambridge Studies in International Relations, Cambridge University Press, Cambridge 2003, s. 44; B. Buzan, O. Waever, J. de Wilde, *Security: a New Framework for Analysis*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers 1998, s. 201.
3. Sekurytyzacja to proces, poprzez który aktor sekurytyzujący określa (w akcie mowy) szczególny problem lub aktora jako egzystencjalne zagrożenie dla obiektu odniesienia i ten ruch jest akceptowany przez odpowiednich odbiorców. B. Buzan, O. Waever, J. de Wilde, *Security...*, op. cit. W kontekście sekurytyzacji, W. Kosteci stosuje także takie terminy jak „zabezpieczanie”, „zapewnianie bezpieczeństwa”. W. Kosteci, *Strach i potęga. Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012, s. 19.
4. Można wyszczególnić następujące sektory: militarny / państwowy, polityczny, społeczny, ekonomiczny, ochrony środowiska naturalnego. B. Buzan, O. Waever, J. de Wilde, *Security...*, op. cit.
5. W moich badaniach, Azja Środkowa jest definiowana jako obszar złożony z Kazachstanu, Kirgizji, Tadżykistanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu. Ujęcie takie jest zgodne z definicją środkowoazjatycką, która została przyjęta w Taszkencie przez przywódców wspomnianych państw w 1992 r. Według Z. Zardykhana, do cech wspólnych regionu Azji Środkowej w tak przyjętej konfiguracji należą takie czynniki jak postradziecka przeszłość, wspólna historia,

- pokrewne języki (traktowanie języka rosyjskiego jako oficjalnego), styl życia, islam, podobieństwo systemów politycznych i gospodarczych. Z. Zardykhan, badania własne, Kazachstan (Ałmaty, Astana), wywiad z dr. Zharmukhamedem Zardykhanem z KIMEP University, 11–28.08.2013.
6. B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde, *Security...*, op. cit., s. 201.
  7. B. Buzan, O. Wæver, *Regions and Powers...*, op. cit., s. 46–7.
  8. K. Ghokassian, „Instability in the Imperial Periphery: a Conceptual Perspective of the «Turbulent Frontiers» in the Caucasus and Central Asia”, *Caucasian Review of International Affairs*, 2:3, 2008, s. 152.
  9. S. Cornell, R. Spektor, „Central Asia: More than Islamic Extremists”, *The Washington Quarterly*, 25:1, 2002, s. 193–206.
  10. Obecnie często w badaniach nad regionem Azji Środkowej wykorzystywany jest termin *Nowej Wielkiej Gry* lub *Wielkiej Gry*, dla której obszarem zainteresowania są państwa Azji Środkowej. Termin *Great Game* został użyty w XIX w. przez Brytyjczyków i odnosił się do rywalizacji Wielkiej Brytanii i Rosji. Zob.: R. Menon, „The New Great Game in Central Asia”, *Survival*, 45:2, 2003. Por.: L. Klevesman, *The New Great Game. Blood and Oil in Central Asia*, Atlantic Books, 2003. Część badaczy uważa, że mamy do czynienia nie tyle z *Nową Wielką Grą*, co raczej z powrotem *Wielkiej Gry* z XIX w. z udziałem nowych graczy. Zob.: M. Ewans [red.], *Britain and Russia in Central Asia 1880–1907*, Vol. I–VI. Routledge, London 2008. Niektórzy stosują termin *Wielka Gra Energetyczna*. S. Tadjbakhsh, *Central Asia and Afghanistan: Insulation on the Silk Road, Between Eurasia and the Heart of Asia*, Peace Research Institute Oslo (PRIO), Paper 3, 2012. Część analityków opowiada się za terminem *Źedwabny Szlak* (ang. *Silk Road*) dla określenia lokalizacji i/lub potencjału regionu, odnosząc go tym samym do jego historycznego znaczenia, *Central Asia and the Caucasus*, Region-Specific Activities and Initiatives, Central Asia and the Caucasus.
  11. N. Jackson, „The Trafficking of Narcotics, Arms and Humans in post-Soviet Central Asia: (mis)perceptions, Policies and Realities”, *Central Asian Survey*, 24:1, 2005, s. 39–52.
  12. J. Reynolds, *An Empirical Application of Regional Security Complex Theory: the Securitization Discourse in China's Relations with Central Asia and Russia*, Central European University, 2009, s. 27.
  13. Do cech zaliczyć można także wspólne instytucje (np. WNP, CAREC, CICA), wspólne ćwiczenia cywilne i wojskowe oraz wspólne manewry wojskowe (UOBZ, WNP) i postrzeganie zagrożeń. Z. Zardykhan, op. cit.
  14. A. Kazantsev, badania własne, Rosja (Moskwa), wywiad z dr. A. Kazantsevem – dyrektorem Analytical Center of MGIMO, 16–26.09.2013.
  15. B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde, *Security...*, op. cit., s. 53.

- Musiol* 16. R. Emmers, *The Securitization of Crime in ASEAN*, IDSS Singapur, Working Paper 39, listopad 2002, s. 5. Dla bezpieczeństwa granic zewnętrznych RKB w Azji Środkowej znaczenie ma Rosja, Afganistan i Kaukaz.
17. Wrogość między niektórymi krajami RKB, w tym między Uzbekistanem i Tadżykistanem, wskazuje na anarchiczną strukturę i wrogość w społecznej konstrukcji stosunków między państwami w regionie. R. Weitz, „Storm Clouds over Central Asia: Revival of the Islamic Movement of Uzbekistan (IMU)?”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 27, 2004, s. 514.
18. Kazachstan pretenduje do roli lidera regionalizmu w Azji Środkowej, z kolei Uzbekistan często zajmuje opozycyjne stanowisko wobec inicjatyw w regionie.
19. R. Legvold, *Great Power Stakes in Central Asia, Thinking Strategically: The Major Powers, Kazakhstan, and the Central Asian Nexus*, Cambridge, MIT Press, 2003, s. 1.
20. Zdaniem O. Wævera, działania państw jako aktorów złożonych z instytucji czy jednostek, dla celów analitycznego uproszczenia mogą być zrównane z cechami indywidualnych aktorów.
21. *Turkmen President Urges UN to Adopt Broader Security Definition*, *Universal Newswires*, 20.09.2010, [dostęp: 24.02.2013].
22. W latach 2004–8 (boom gospodarczy w Rosji i Kazachstanie), za pracą do Rosji i Kazachstanu wyjechało 800 tys. Kirgizów, 1,5 mln Tadżyków i 2,5 mln Uzbeków. *Central Asia: Migrants and the Economic Crisis*, International Crisis Group, Asia Report N°183”, Bishkek/Brussels, 05.01.2010.
23. A. Bohr, *Kazakhstan: End of the Banking Boom*, REP Programme Paper: REP PP 2009/01, Chatham House, 11.05.2009
24. E. Karagiannis, *Political Islam in Central Asia. The Challenge of Hizb ut-Tabrir*, Routledge, 2010.
25. Elity militarne są częścią elity rządzącej, nie odgrywają tak aktywnej roli co przywódcy państw. Media rozwijają zagrożenia i są kontrolowane przez władze państwowe.
26. Jeśli chodzi o odbiorców to przykład Azji Środkowej pokazuje, że często nie ma jasno określonych odbiorców, a proces sekurytyzacji może przebiegać na wielu poziomach (w tym na poziomie przywódców politycznych, mediów oraz wszystkich obywateli).
27. Dlatego kraje regionu są otwarte na współpracę ponadnarodową (regionalną, międzyregionalną, globalną) w obszarze wskazanych kompleksów zagrożeń, dopóty nie narusza to suwerenności i nie ingeruje w ich systemy polityczne oraz politykę wewnętrzną. Jakakolwiek zmiana i naruszenie tego stanu powoduje większe skupienie się elit rządzących wyłącznie na poziomie wewnątrzpaństwowym.
28. S. Cornell, „The Narcotics Threat in Greater Central Asia: from Crime-Terror Nexus to State Infiltration?”, *China and Eurasian Forum Quarterly*, 4:1, 2006, s. 37–67.

29. N. Jackson, „The Trafficking of Narcotics, Arms and Humans in post-Soviet Central Asia: (mis)perceptions, Policies and Realities”, *Central Asian Survey*, 24:1, 2005, s. 1-40.
30. N. Jackson, „International Organizations, Security Dichotomies and the Trafficking of Persons and Narcotics in Post-soviet Central Asia: A Critique of the Securitization Framework”, *Security Dialogue*, 37(3), 2006, s. 299-317.
31. N. Jackson, *The Trafficking of Narcotics...*, op. cit., s. 41.
32. R. Weitz, „Storm Clouds over Central Asia: Revival of the Islamic Movement of Uzbekistan (IMU)?”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 27, 2004, s. 514, s. 514.
33. Władze Uzbekistanu do najważniejszych problemów bezpieczeństwa w procesie sekurytyzacji i desekurytyzacji zaliczają m.in.: ugrupowanie Hizb-ut Tehrir, narkotyki, strefę bezatomową, regionalny transport i komunikację, bezpieczeństwo ekologiczne i ochronę środowiska. S.S. Safoev, „Ministerial Overview, Regional and International Security”, [w:] K. Santhanam, R. Dwivedi, *India and Central Asia. Advancing the Common Interest, Institute for Defence Studies and Analyses*, Anamaya Publishers, New Delhi 2004, s. 3-4.
34. N. Jackson, *The Trafficking of Narcotics...*, op. cit., s. 39-52.
35. Ostateczna decyzja w tym zakresie podejmowana jest przez państwa regionu i ich przywódców.
36. R. Niblett, *Ready to Lead? Rethinking America's Role in a Changed World*, A Chatham House Report, Royal Institute of International Affairs, Chatham House 2009.
37. Kraje regionu traktują Chiny jako przeciwwagę dla wpływów Rosji.
38. M. Mandelbaum, *Central Asia and the World. Kazakhstan, Uzbekistan, Tajikistan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan*, Council of Foreign Relations Press, New York 1994; E. Efegil, *Geopolitics of Central Asia in the Post-Cold War Era. A Systemic Analysis*, Stichting SOTA, Haarlem 2003.
39. Postępująca tranzycja zmienia postrzeganie suwerenności w Azji Środkowej poprzez członkostwo w organizacjach międzynarodowych (SOW, UOBZ, WNP). Z. Zardykhan, op. cit.
40. Chiny wybudowały jeden z najdłuższych gazociągów na świecie, który zapewnia im dostawy surowca ze złóż Południowego Jolotanu w Turkmenistanie od 2009 roku.
41. „Ta ziemia opływa w bogactwa – rywalizują o nią potęgi”, *Polska Zbrojna*, 12.03.2012, [dostęp: 09.10.2014]
42. A. Kazantsev, op. cit.
43. J. Kloetzer, badania własne, Kazachstan (Astana), wywiad z Jeanette Kloetzer - Zastępcą Dyrektora Centrum OBWE w Astanie w Kazachstanie, 24-28.08.2013.
44. A. Burns, *Securitization in China and Pakistan's Frontier Regions, A Comparative Account of Regional Security Discourses*, Lund University Graduate School Department of Political Science, 2012, s. 20, s. 60.

- Musiół* 45. A. Acharya, „Securitization in Asia: Function and Normative Implications”, [w:] M. Caballero-Anthony, R. Emmera, A. Acharya [red.], *Non-Traditional Security in Asia: Dilemmas in Securitization*, Aldershot: Ashgate, s. 247-51.
46. J. Kloetzer, op. cit.
47. Najpoważniejsza konsekwencja to stały kryzys i niestabilność w Tadżykistanie na wzór Kirgizji.
48. Turkmenistan jest najbardziej represyjnym reżimem w regionie. W grudniu 2006 r. w Turkmenistanie miała miejsce pierwsza z przyczyn naturalnych sukcesja władzy w regionie. Prezydentem został G. Berdymukhamedov, który w wyborach w 2007 r. zdobył prawie 90 % głosów. Umocnił swoją władzę poprzez silny system prezydencki podobny do jego poprzednika. Chociaż zmiana prezydenta napędzała oczekiwane zmiany polityki, G. Berdymukhamedov w dwóch pierwszych latach nagłośnione zmiany potraktował powierzchownie i nie podjął reform gospodarczych. R. Pomfret, *Central Asia after Two Decades of Independence*, Working Paper No. 2010/53, UNU-WIDER 2010, UN University, maj 2010.